

Aktualnost ogledâ o jezičnoj pravilnosti

(Ivo Pranjković: *Ogledi o jezičnoj pravilnosti*, Disput, Zagreb, 2010.)

U novoj knjizi autora Ive Pranjkovića objavljeno je tridesetak rasprava tematski usmjerenih općoj normativistici i standardologiji te pitanjima pojedinih normi hrvatskoga standardnoga jezika, posebice pravogovornoj, pravopisnoj i leksičkoj.

Iako su prethodno svi članci objavljeni kao rasprave u časopisima, zbornicima, kao priloge tematskim raspravama ili okruglim stolovima, kao novinski članci ili kolumne, te kao recenzije (prikazi), valja naglasiti da su efektno smješteni i uklopljeni u cjeline knjige te se bez danih podataka o prethodnome objavljivanju na kraju svakoga priloga uopće ne bi moglo zaključiti da su nastajali kao pojedinačni članci, tj. da prvotno nisu bili dio ovakve sadržajne i tematske cjeline.

Knjiga je podijeljena u tri dijela. Prvi dio *O jezičnoj pravilnosti i normama hrvatskoga standardnog jezika – načelno* te drugi dio *Norme hrvatskoga standardnog jezika u praksi* pokazuju zanimljiv pristup – od općega prema pojedinačnomu, od teorije do primjene. Treći dio *Osvrti* sadržava prikaze posvećene publikacijama u kojima je riječ uglavnom i o normativističkoj problematici.

Prva rasprava u knjizi bavi se temeljnim načelima jezične pravilnosti, npr. načelo stabilnosti, proširenosti, autoritetnosti, svrhovitosti, ali i logičko, estetsko, pragmatično, pravno, znanstveno, zemljopisno, aristokratsko, demokratsko načelo – i pokoja još pobrojana načela (načelo

produktivnosti, autohtonosti, tradicijsko i načelo jednostavne realizacije) koja pri donošenju normativnih odluka valja uzimati u obzir. Tomu tematskomu području valja dodati i prilog raspravi o normama i normiranju hrvatskoga standardnoga jezika, u kojemu autor donosi svoja promišljanja »o normalizaciji norme«, i to posebice pravopisne i leksičke, ali i pravogovorne. U ovoj je knjizi i autorov tekst *Hrvatska normativistika od Adolfa Vebera Tkalčevića* (koji je prethodno objavljen kao pogovor knjizi *Norme i normiranje hrvatskoga standardnog jezika*, Zagreb, 1999.).

O aktualnoj jezičnoj situaciji u Bosni i Hercegovini autor piše u prilogu u kojem u devet teza razmatra navedenu problematiku dotičući se pitanja o nazivu jeziku, o standardnojezičnoj problematici, o jeziku kao nastavnome predmetu. Normiranju jezika i jezičnoj politici u Bosni i Hercegovini autor je posvetio i članak u kojemu analizira i prikazuje knjigu Miloša Okuke *Jezik i politika* (Sarajevo, 1983.).

Pravogovornoj su normi posvećena dva članka. U prvome se od njih razmatra odstupanje od klasične, novoštokavske distribucije naglasaka, osobito u riječima stranoga podrijetla. Dakako, razmatraju se pravogovorne činjenice povezane s naglascima na nepočestim slogovima, ponajprije kratkosilaznima i dugosilaznima. Navode se promišljanja pojedinih autora, posebice onih koji su prvi raspravljali o navedenoj problematici (npr. K. Mosketalo, D. Brozović), utemeljeno se navode primjeri određenih pravogovornih pojavnosti na određenim primjerima, a upućuje se ukratko i na naglasnu normu s tim u vezi u bosanskome i srp-

skome standardnom jeziku. Pritom se nailazi i na kritičko promišljanje o tome da se u *Rječniku hrvatskoga jezika* (ur. J. Šonje) u slogovima tipa *snijeg i mlijeko* susreću naglasci »koje bismo mogli nazvati turbodugosilazni i turbodugouzlazni, što smatram naprosto neozbiljnim« (str. 23). Komplementaran navedenom jest i članak nastao 70-ih godina prošloga stoljeća u kojemu autor provodi analizu govora spikera Radio-Zagreba posebice kad je riječ o naglasnoj normi, odnosno realizaciji silaznih naglasaka na nepočetnim a i na posljednjim slogovima, pogotovo u izgovaranju riječi stranoga podrijetla. Autor zaključuje da je tekst »nažalost aktualan i zbog toga što je ortoepska norma u nas još uvijek "uporabna", tj. zato što još uvijek nemamo nijednoga pravogovornog normativnog priručnika« (str. 97). Osim navedenih naglasnih autor upozorava i na pogrješke obezvučenja zvučnih suglasnika na kraju riječi, a u tekstu navodi i druge uočene sintaktičke i morfološke pogrješke, npr. u redu riječi, rekciji, upotrebi glagolskih oblika, posvojnih zamjenica, brojeva.

U okviru pravopisne norme izvrstan je članak posvećen općim načelima (ne)sastavljenoga pisanja. U njemu naime autor izdvaja promišljanja o pravopisnoj problematici i kriterijima (ne)sastavljenoga pisanja od Brozova pravopisa 1892. pa do suvremenih pravopisa te komentira određene zaključke dane u njima. Pritom npr. valja istaknuti i analizirana načela izolacije, diferencijacije i derivacije dana u članku Augusta Musića iz 1903. godine, gdje se uz ostalo Musić kritički osvrće na Maretićeve stavove o tome da (ne)sastavljeno pisanje treba prepustiti običaju. Posebice valja navesti činjenicu da Pranjković analizi-

ra dva opća načelna pravila dana u 5. izdanju Babić–Finka–Moguševa *Hrvatskoga pravopisa* u kojemu se navodi da je »suviše uvoditi u jezični popis novu jedinicu *naprimjer* kad već postoje u popisu jedinice *na* i *primjer* koje, napisane sastavljeno ili rastavljeno, ne mijenjaju osnovno značenje poruke«. Na temelju navedenoga autor propituje i komentira činjenicu »je li istina da slijed jedinica *na primjer/naprimjer* ima u bilo kojem kontekstu isto značenje« pokazujući u rečenici *Oni su se na primjer ugledali na primjer svoga učitelja zemljopisa* da nije točna tvrdnja da se navedena dva *na primjer* ne razlikuju po značenju. Ako se doista ne razlikuju, onda zaključuje autor da bi se i drugi *na primjer* u rečenici morao moći napisati kraticom, što međutim rezultira neovjernim rečenicama: **Oni su se na primjer (naprimjer) ugledali npr. svoga učitelja zemljopisa // *Oni su se npr. ugledali npr. svoga učitelja zemljopisa.*

Leksička norma u hrvatskome jeziku propituje se u knjizi u nekoliko članaka. U jednome se od njih, u kojemu se promatraju riječi stranoga podrijetla i podsjeća na Maretićevu tvrdnju »ne upotrebljavaj nepotrebnih tuđih riječi, t.j. onakih za koje ima u jeziku dobrih zamjena«, autor bavi pitanjima što je to nepotrebna tuđa riječ, kakva se zamjena može smatrati dobrom, te što je to uopće strana (tuđa) riječ. Pritom se polazi od analize usvojenica, prilagođenica, posuđenica, tuđica te se na primjeru *Rječnika suvišnih tuđica u hrvatskomu jeziku* M. Šimundića pokazuje da je o nepotrebnim posuđenicama vrlo teško govoriti ako se ne uzme u obzir raznolikost njihova značenja i oblik uporabe, a za uporabu riječi stranoga podrijetla valja, prema autoru, voditi računa

o semantičkoj diferencijaciji, o funkcionalnostilističkome aspektu, povijesnome naslijeđu, o vremenu posuđivanja pojedine riječi, ali i o trenutnoj situaciji vezanoj za preuzimanje riječi iz drugih jezika.

U članku *Hrvatski standardni jezik u staroj Jugoslaviji (na primjeru časopisa Naš jezik [tzv. stara serija, između 1932. i 1941. godine, op. a.]*) riječ je o položaju hrvatskoga standardnog jezika u vrijeme stare Jugoslavije i činjenici kako je vrlo velik broj riječi uobičajenih među Hrvatima bio proskribiran. U tekstu *Muke s riječima*, nastalom krajem 80-ih godina prošloga stoljeća, autor analizira pojavu novotvorbi u hrvatskome jeziku.

Dva su članka u knjizi usmjerena na pitanja nazivlja i nazivoslovlja. Tako je u prilogu o internacionalnome znanstvenom nazivlju (na primjeru odgojno-obrazovnih znanosti) riječ o činjenicama kojima bi trebala udovoljiti jezična jedinica da bi postala znanstveni naziv, zatim o tome kako je supostojanje internacionalnih i hrvatskih znanstvenih naziva posve obično, ali i o tome da nije potrebno eventualno vraćanje na nazive iz pretprošloga stoljeća, kao ni forsiranje jednih naziva na račun drugih. Drugi je članak prilog raspravi o pitanju jezične terminologije nastao kao rezultat rasprave na okruglome stolu na kojemu se raspravljalo o pitanju uloge lingvистa u stvaranju stručne terminologije i o načelima odabira stručnoga nazivlja. U prilogu autor podsjeća i na recenziju A. Vebera Tkalčevića u kojoj se prikazuje Šulekov *Rječnik znanstvenoga nazivlja*, a autor iz nje posebno ističe Veberove opaske o tome kako je i na koji način Šulek radio na terminologiji, iz čega autor crpi zaključke koji su korisni i u suvremenoj metodologiji koja se tiče terminologije.

Na odnos “izama” i jezičnih pravilnosti u knjizi su tematski usmjerena tri članka. Tako u prvome od njih autor upućuje na barbarizme i neologizme koji su podložni nerijetkim preskriptivnim savjetničkim zahvatima, počevši od F. Kurelca (čije je stavove u obranu riječi kritizirao A. V. Tkalčević), T. Maretića, I. Broza i V. Rožića. Sličan je odnos i prema provincijalizmima, koji su bili promatrani kao činjenice razgovornoga ili kolokvijalnoga stila, a često su bili vezani za teritorijalno raslojavanje jezika. U hrvatskoj standardološkoj povijesti upotrebljavali su se često u značenju dijalektizama. U jezikoslovnim promišljanjima moguće je promatrati dijalektizme u odnosu na tri hrvatska narječja, pri čemu bi pravi dijalektizmi bili samo obilježja štokavskoga narječja koja nisu zastupljena u standardnome jeziku. Uz to je u povijesti moguće pratiti s jedne strane težnju prema svojevrsnom leksičkom prožimanju leksika triju narječja (za što su se svojedobno bili zalagali predstavnici zagrebačke filološke škole, npr. Veber ili Šulek), i s druge strane izrazito zaziranje od kajkavskoga i čakavskoga leksika u hrvatskih vukovaca, a poslije i pod utjecajem srpske jezične politike. Tematski zanimljiv članak jest onaj u kojemu autor, u okviru promatranja “izama” u normativističkim pristupima, raspravlja o vulgarizmima i psovka, o kojima zaključuje da nisu zapravo jezične pojave u užemu smislu jer u samome jeziku nema ničega vulgarnoga, te stoga ni pojedine riječi nisu niti mogu biti same po sebi vulgarne. Vulgarnost naimе proizlazi iz čovjekova odnosa prema onomu što se označuje tim jezičnim jedinicama. Pritom autor donosi objašnjenje temeljnih pojmova vulgarizma i psovke,

upozorava na njihovu frekventnost u razgovornome jeziku odakle proizlazi i njihovo proširenje značenja i područja uporabe, tvorba niza izvedenica, transferiranje u neku vrstu hiperboličnosti, a nerijetko i njihova gramatikalizacija.

Određenim leksičkim jedinicama i njihovoj problematici s normativističkoga aspekta autor je posvetio nekoliko članaka. U jednome se od njih, naslova *Leksik i lektura*, propituje odnos između semantičke, tvorbene i sintaktičke uporabe pet parova riječi: *linija i crta, grupa i skupina, centar i središte, interes i zanimanje, komisija i povjerenstvo* te se na kraju upućuje i na suodnos među parovima riječi npr. *atmosfera–ugodaj, budžet–proračun, sistem–sustav, đak–učenik, rezerva–pričuva*, ali i na parove riječi tipa *radnik–djelatnik, pažnja–pozor(nost), osoba–lice, tok–tijek* na temelju kojih je moguće napraviti istovrsnu analizu koja bi, poput provedene, uvelike olakšala, prema danome naslovu, odnos *leksik i lektura*.

U članku *O jezičnim savjetima, savjetnicima i savjetodavcima* autor ističe da su u našoj savjetodavnoj praksi, počevši od Rožičevih *Barbarizama u hrvatskome jeziku* (1903.) pa do današnjih savjetnika, previše u prvome planu pojedinačne riječi, a (naj)manje okolnosti o kojima valja voditi računa kad se prosuđuje o riječima i njihovoj uporabi, npr. višeznačnost riječi, funkcionalna raslojenost standarda, kolokacije i/ili kontekstualizacije pojedinih leksema. Pritom upozorava i na tzv. razlikovne rječnike u kojima se na lijevoj strani navode riječi koje se ne preporučuju, a na desnoj preporučene riječi, i to često bez ikakva komentara. Za oprimjerenje svojih tvrdnji i za-

ključaka autor analizira kako se i na koji način razlikuje niz približnih istoznačnica i/ili bliskoznačnica: *neophodno, prijeako potrebno, nužno, nezaobilazno i neizostavno*. Naime, o članovima toga niza u jezičnim savjetima nerijetko postoje i nepotpuni i neutemeljeni stavovi o “preporučljivosti”, a da se pritom vrlo često ne vodi računa o njihovu značenju, funkcionalnome aspektu i kolokacijama.

Budući da je konkretnim jezičnim jedinicama s normativističkoga aspekta u knjizi posvećeno nekoliko pojedinačnih tekstova, čitatelji tako mogu dobiti konkretne odgovore na problemska pitanja povezana s određenim leksemima. U jednome se od priloga odgovara i na pitanje je li *svojina vlasništvo* hrvatskoga jezika. Novotvoreniće od *očiju* predmet su analize koja pokazuje, po autorovu sudu, »posve nepotrebne i nezgrapne novotvoreniće izvedene prema imenici *oko/oči*. To su riječi *nazočiti i očistite*«. O glagolima *utvrditi i ustvrditi* autor potvrđuje da se sve češće primjećuje uporaba glagola *ustvrditi* na mjestu na kojem bi morao biti glagol *utvrditi*. Na *znanje i ravnanje* daje nam autor objašnjenje pojedinih izvedenica od pridjeva *rávan*, koje su relativno često iz raznih razloga osporavane u nekim normativnim intervencijama i jezičnim savjetima. O Uskrsu u *Uskrsu/Vaskrsu/Vazmu* izrečeno je nekoliko važnih pojedinosti s kulturološkoga, antropološkoga, jezičnoga i povijesnoga aspekta.

Treći dio knjige obuhvaća autorove prikaze i ocjene pojedinih knjiga i priručnika standardološke i(li) normativističke tematike. Tako se u prvome od njih govori o *knjigama značenja*, tj. o rječnicima, posebice jednojezičnima, njihovoj koncepciji, svrhovitosti i određenim metodološkim poteškoćama u trenutcima nast-

janja dobro koncipirana i napisana rječnika. O stogodišnjici Maretićeve *Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika* autor se osvrće na recenziju navedene gramatike što ju je 1900. godine objavio Vatroslav Jagić, ističući ponajbolje Jagićeve stavove izrečene o dobrim stranama gramatike, ali i određene Jagićeve prigovore. U jednome se članku iz te cjeline komentira i aktualnost razlikovnoga rječnika Petra Guberine i Krune Krstića, koji je Matica hrvatska objavila 1940. godine. Dva su priloga posvećena izrazito plodnoj savjetničkoj djelatnosti Stjepka Težaka: u prvome od njih autor Težakovu savjetničku trilogiju (*Hrvatski naš svagda(š)-nji, Hrvatski naš osebujni i Hrvatski naš (ne)zaboravljeni*) iskreno preporučuje i onima koje zanima uskostručni aspekt standardizacijskih postupaka i onima kojima je stalo do kulture hrvatskoga standardnog jezika u najširem smislu; u drugome prilogu piše o četvrtoj Težakovoj knjizi, *Hrvatski naš (ne)podobni*, koju čine tri sastavnice, jezičnosavjetnička, “ladanovska” (jer propituje korjenoslovni i značenjski identitet pojedinih riječi) i kulturnopovijesna (vezana za nazive hrvatskoga jezika). Članak *Jezik i rat* donosi prikaz i osvrt na knjigu Ranka Bugarskoga *Jezik od mira do rata*, a zadnji je članak u knjizi onaj o jeziku ćudoredbenoga propisnika.

Uz autorovu uvodnu riječ, knjiga sadržava kazalo imena i bilješku o autoru. Na dvadesetak stranica vrlo opsežan popis literature vrijedan je prinos posebice normativističkoj i standardološkoj bibliografiji jer na jednome mjestu nudi čitatelju množinu starijih i novijih naslova.

U čemu se ogleda aktualnost Pranjekovićevih ogleda u *Ogledima*? Ponajpri-

je, knjiga je jezikoslovne tematike koja je uvijek dobrodošla krajnjim korisnicima jer je riječ o sustavnome i promišljenome pristupu temeljnim načelima jezične pravilnosti i načelnim pitanjima pojedinih normi hrvatskoga standardnoga jezika.

I svojim sadržajem i svojom formom pred čitateljima je neosporno vrijedna knjiga u kojoj su članci aktualni svojom tematikom i danas i u vrijeme kad su nastajali, sažeto i jasno pisani, utemeljeno i objektivno argumentirani te potkrijepljeni konkretnim primjerima na osnovi kojih se daju jezgroviti, objektivni i poticajni zaključci.

U knjizi se općim i pojedinačnim analizama te teorijskim i praktičnim savjetima ističu problemska pitanja, analizira bit postavljениh jezičnih problema te usmjeruje na kritičko prosuđivanje i vrjednovanje.

Pojedini su prilozi, ovisno o središnjoj temi, potkrijepljeni i povijesnim jezičnim i jezikoslovnim činjenicama te se na taj način u analizu sinkronijskoga, kada je to potrebno i nezaobilazno, uvode i glavni elementi dijakronijskoga.

Usputnim osvrtima na pojedine naslove dosad objavljenih djela ili stavove drugih autora, efektно uklopljenim u glavnu temu i analitičku raščlambu pojedinoga članka, autor nerijetko donosi svoj kritički prikaz te ocjenu o prednosti i(li) nedostacima onoga o čemu se u analiziranim djelima promišlja.

Pritom valja naglasiti da takvim pristupom – koji se temelji i na teorijskomu kada je riječ o praktičnome i na praktičnome kada je riječ o teorijskome, i na povezivanju povijesnih podataka u sinkronijskome pristupu, i na objektivnim i kri-

tičkim prosudbama pojedinačnih i općih jezikoslovnih činjenica i jezičnih danosti – u osnovnoj analizi pojedinoga problema u svakome od članaka knjiga autora Ive Pranjkovića jest cjelina koja u segmentima znatno nadilazi svoju tematsku usmjerenost na uvijek aktualne oglede o jezičnoj pravilnosti.

Željka Brlobaš